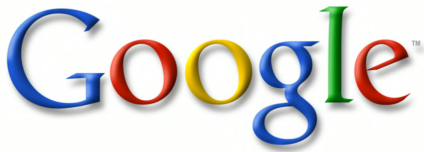

Imprenta, Librería y Papelería de J. Martinez
Plaza Moraga, N.os 34 y 35. (Binondo).—Manila, I. F.

ALAMAT

NG

ILANG-ILANG

KATHA NI

José N. Sevilla

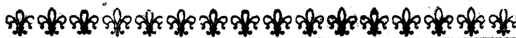
MANUNULAT SA "BUHAY PILIPINAS"

Unang pagkalimbag

MAYNILA S. P.—1908

LIMBAGAN NI E. C. ESTRELLA
BUSTILLOS BLG 9, (SAMPALOK) TELEFONO 1199

Aring tunay ng Kumatha

Ilang-ilang

Niaó'y buwán ng̃ Diciembre at ang malamíg na simoy ay umáanyaya sa tanáng na sumangap ng̃ maligayang sandalíng iniáalay ng̃ kaparang̃an, at bagá man dito sa ati'y di kaugalian ang magaksayá ng̃ panahón sa paglilibáng, ay ilan kong mg̃a kaibigan ang nakipagyari sa akin, na kami'y maglakbáy sa kagubatan ng̃ Mindoro, upang doo'y magparaan ng̃ maligayang panahón sa pang̃ang̃aso.

Hindi naglipat araw at guinanáp namin ang pinagkásunduán at karakaraka'y ang aming mg̃a áso'y naka-amóy ng̃ lungâ marahil ng̃ usá kaya't unahán kamíng sumunód sa tung̃o ng̃ kaniláng

mg̃a tahulan. Sa pagtugaygáy na iyaó'y nátiwaláá akó sa aking mg̃a kasama at sumandalíng humimpíl sa lilim ng̃ isáng mayabong na kahoy na di ko alumana kung anó ang kanyang pang̃alan, bagá mang labis akóng nápapataká na sa gayong ilang ay masamyo ko ang di maisaysáy na bang̃o na lubháng laganap sa kagubatan na pinaiibayuhan ang bang̃o ng̃ sa tanáng sampaga.

Nakaraán ang isáng malakíng bahagui ng̃ araw at ang pagkainíp ay sumagui sa akin, sa di pagkáring̃íg ng̃ anománg hudyát na aming pinagkasunduan, at di ko naman malaman kung saán sila nápatung̃o. Kung sukatin ko naman ng̃ malas ang napakalawak na gubat na namámagitan sa akin at sa kabayanan, ay lubha akóng nalululà sa di matapós-tapos na mg̃a dawag, na sumasatitig. Ang panglulumó ay naghari sa aking damdaming di sanáy sa gayóng mg̃a ilang at nawalán ako ng̃ kayang lumayo pa't tuntunin ang landas, sa pang̃ang̃anib na

sa pagsasápalaran kó'y makásalubong ng mababangis na Tamaraw. (1)

Anó pa't ang pangangambá'y lumaganap sa aking kalagayan at sa kadahilanang itó'y inihanda ko ang tagláy na baril, upang ipagsangalang kung itó'y kákailanganin, subli't lalong lumalâ ang aking pangingilabot, nang mausisà kong walâ ang mga punglong taglay at nahulog sa aming pagtatakbuhan, ng di ko man lamag náalumana. Gumiyaguis na ngâ sa akin ang lubháng malaking pangangambá at ng tumamà ang aking mga titig sa nangungulimlím na panangláw sa Sandaidig, ay napagsiya kong nangungubli nang nagmamadali sa likod ng isáng matarik na bundok sa kalunuran.

Ang pag-aalinlangan ay namalagui pang sumandali sa pagayóng anyo na nakapa-

[1] Hayop na sakdal bangis na pagkaamoy sa tao'y sinisila; ito'y kawangki ng kalabaw baga man may kaliitan, at kailan may hindi napaaamo.

ngingilabot na bantá ng pagkalungi at lubháng binabagabag ang di ko hirating kalooban sa gayong kasindak-sindak na kalagayan, nang sa di kawasà'y nakamalas ako ng isáng matandâ, na nagbubuhat sa kalaliman ng isáng masukal na yungib na makubli't mámatâan ko sa kasukalan ng gubat.

Sa pag-áantay na itó sa inaasahang tagapagtangol marahil sa kapanganibang kong kinalalagyang, ay sumaguí naman sa aking ala-ala ang mga singaw lupang lagui kong naringig sa matatandang alamat na ibinadhâ tuwi na, ng nangamatay ko nang mga nuno. Baga mang ang pagkatakot ay labis na nagpapasakit, ay pinapaghari korin sa sarili ang mayamang aral ng CATOLICISMO, na pinagsikapan ng aking mga magulang na siya kong palaguing panangnan sa anó mang kapanganyayaang haharap at ang pakatiwalà kong itó'y siyang bumubuhay ng aking loob.

Sa aking mahabang pananalangin ay

dumating din ang inaantabayanan nang hindi man lamang ako nainip at pagkalapit niya sa aking kinalalagyan, ay naulinig ko pa ang ganitong pag-aawit:

Oh hiwagang lagui sa mg̃a pang̃arap
aliwan ng̃ laguim na nagpapahirap
Ikaw ng̃a ang siyang
wagas kong pag-asa, na magkakandili
sa luoy kong puso na pinakaapi
at tuwi-tuwi na'y
inayop ng̃ dusa;
at siyang hantungan ng̃ mg̃a paghamak
ang nilung̃oy-lung̃oy ng̃ aba kong palad.

Ikaw din ang kusang lubos sumiphayo
sa niluhog luhog ng̃ aba kong puso;
at dina na awang
mag gawad maglagda ng̃ hatol na imbi
na siyang papatáy sa abang kumasi't
walang kasalanan
kahit na ano man,
kundi ang sa iyo'y lubos na isuyo
ang iyong nalamang hindi man kinuro.

Kung ang mg̃a laguim
at pagkahilahil
siyang magdudulot sa iyo ng̃ saya
iyo ng̃ sabihin
at aking gagawin
ang ano mang ibig na ipababata
káhit ikaputi ng aking hininga.

Pagkaraan ng̃ kanyang pagaawit ay tumanong.

—Anó, anak ko ang naghatíd sa iyo dito sa ilang na poók?

—Oh! kagalang-galang na matandâ —ang aking tugon—ang maling akalang aksayahin ang panahón sa paglilibang at ligaliguin ang nang̃atatahimik na hayop sa kanilang himpilan.

—Ikaw baga'y nag-iisa?

—Sa ng̃ayon po; pagka't ako'y napatiwalag sa aking mg̃a kasamang hindi ko malaman kung saan nang̃apasuot.

—Lubhang malayo ang iyong kinapatung̃uhan.

—Anó pong pook ito?—ang usisà ko sa kausap.

—Itó ang lupalop na pinamagatang Ilang-ilang —ang tugon sa akin.

—Ilàng-ilang!... Anó po ang kahulugan niyaón?

—Ah! iyao'y isang buhay,—sumandaling nagkuro ang aking kausap at saka ipinatuloy—Yamang hindi ka rin makababalik sa kabayanan, samantalang hindi umúumaga, ay pakingan mong sumandali ang isasalaysay, kasabày nang anyayang magparaan kamí ng mapanglàw na gabí sa kanyang kublihan.

Nagkàkaakbay kaming lumusong at hinawi ang nangangapal na talahiban, samantalang ang sisikdó sikdó kong puso ay nagbabalità sa akin ng isang bagày na mahalagá.

Sarisaring gunità ang sumaisip, bàlintulot yaring loób; ngunit hindi ko magawà ang umurong pagkapalibhasà'y lalong mapanganib ang matulog sa parang.

Pagkalipas ng paglusong namin sa

madilim na yungib na kinamataan ko sa matanda, ay sinapit ang kanyang tahanan, doo'y guinanap ang kanyang pañgakong ibuhay at ang binanguit na alamat ng̃ Ilang-ilang ay sinimulan na.

—Nalaman mo anak ko: Magbuhat nang ako'y gawaran ng̃ sumpâ ng̃ Makapangyarihan, ay hindi na ako nagkapalad na makaulinig ng̃ tinig tao. Laguing gumiguiyaguis sa akin ang bigat ng̃ kahatulang iyaon sa nagawâng kasalanan, sa hindi rin iba't tunay kong anak na pinag-isipan kong gahisin, ng̃uni't ang gayong napakahamak na gawa'y pinagdurusahan ko ng̃ayon ng̃ isang napakahirap na parusa, gaya ng̃ tinitiis kong pagkáwalang kamatáyan, ó pamamalaguing mabuhay sa ganitong ligalig.

—Paano po ang nangyari?—ang pahanga kong tanong.

—Ako'y isang binatà noon—ang tugon ng̃ aking kausap—na lubhang ma-

wilihíng paglibañgan ang tanang binibini, at lagui kong minamatwid kañgino man na hindi ano mang kapanagutan sa mñga ipinasyang "*Mabuhay kayo at dumami.*" ang auking mñga guinawa. Sa di kawasa'y nagkaroón akó nğ isang anak na napakagandang babayi at sa pag-aakalà kong iligtas sa mñga hibo nğ mundo, kung siya'y magkaisip, gayon din sa kawikaang, *baka magbayad*, ay dinala 'ko nğa rito sa masukal na ilang, magbuhat pa sa pagkasangól at nğ huwag nğ makilala ang katauhan at maiwasan naman ang laguing pagkapahamak na sinasapit nğ mñga walang malay.

Ang pangañgalaga sa kanya'y ikinatiwala ko sa isang matandang babaying pipi, upang huag niyang makilala ang mñga hiwaga sa buhay, ang lihim nğ tao, gayon din ang kanyang pinangalingan. Sa tuwi tuwi na'y dinadalhan ko nğ ikabubuhay; nğuni't hindi ako na pakikita, upang huag magkapanahong ako'y usisain nğ ano man.

Sa di kawasay nang maglalabing tatlong taón sa gayong pagkakatago ay ti-namaan ako ng̃ kanyang mg̃a titig at pumanaw sa akin ang damdaming ama. Nabihag ang mawilihin kong hi-lig na mangibig kang̃ino man, na ma-kapag-aalay sa akin ng̃ pampawi ng̃ lagui kong uháw na hang̃ad, at ito ang nag-wagui sa aking puso.

Hindi na ako lumusong sa kabaya-nan, ang kanyang kagandahan ay bumihag sa akin, at lubhang sumasal ang pag-hahang̃ad kong putihin ang impok niyang ganda na hindi ko nakita sa boong pinagdaanan sa buhay.

Lumipas ang ilang sandali ng̃ alin-lang̃ang itaguyod ang napakahamak kong hinang̃ad at naghari din sa akin ang dating iminamatwid na, "*tayo'y galing sa magkakapatid mag-aama, at magkakamag-anak*" at pinapaghari ko ang kanyang pagkahang̃al na di ipinahihiwatig ang atotohanan ng̃ aming pagkamag-ama. Siya naman, pagkapalibhasa'y hindi

nagkapalad makaulinig ng tinĝig ng kanyang kapwa, ay lubhang na aliw sa aking mĝa panĝunĝusap, lalo na ng maulinig ang matamis na inaawit ng kanyang ina na napaukit sa aking budhi at siya namang lagui kong inuulit, ay ginawaran ako ng mahinhing lambing inilinĝay ang kanyang ulo sa aking balikat at lalong naghapdi ang sugat ng aking puso at sumasal ang aking masamang hanĝad.

—Ano pong awit iyaon? Iyaon pu bagang naulinig ko kanĝina.

—Oo; yaon nĝa at inulit ang magandang kundiman.

Pagkatapos ay ipinatuloy ang pagbubuhay.

Dumating ang mapanĝanib na sandalı at gumiyaguis na nag-ulol sa akin ang hibo ni Satanas, at inkala ko nang ganapin ang marunĝis na isinabudhi, datapwa't nang isasagawa ko na, ay di naman nagkaroon ng bahagya man lamang na pagsalansang ang aking anak, pagkapa-

libhasa'y di natatahong iyao'y sawi sa mg̃a kautusan. Inanyayahan kong sumama sa lihim ng̃ kahoy na ating pinangalingan, na siya kong napiling maguing saksi ng̃ kapaslang̃an kong kakamtin; anyayang hindi sinalansang kahit bahagyâ at malugod pinaunlakan; ng̃uni't di pinahintulutan ng̃ pagkakataon na maganap, ang aking aasalin at isang malakas na buhawi'y binakli ang marupok na kahoy, na niyaong una, ay di man lamang nagagamit sa ano mang kailangan ng̃ tao at siyang humadlang na nagbigay wakas sa aking kaawa-awang anak.

Kapwa kami napatigalgal sa sumandalin iyaon at ipinatuloy ng̃ matandâ ang nauntól na ibinubuhay.

—Nang maganap ang malupit na hatol ng̃ pagkakataon akin nang isinaysay pagdaka'y lumabas ang isang sugo ng̃ Makapangyarihan at bumigkas ng̃ ganito:

«Di mo matutuklas ang kamatayan at mabubuhay kang tagapag alaga ng̃ kahoy

na iyang humadlang sa iyong karumal dumal na aasalin»

Lumipas ang ilang panahon at nang aking datnan ang kahoy na yaon ay labis akong napahangà sa pagkakamalas na hitik na hitik ng̃ mababang̃ong sampaga at isang hibik ang mamutawi sa akin: "ILANG!.. ILANG! na naguing saksí ng̃ akig̃ pagkalung̃i kailan mo ako patatawarin?"—Muling lumabas ang isag̃ sugo at ibinadha ang ganito: *Kung kailan, may mapatungo ritong isang tao na mapagsalaysayan mo ng guinanap na sala ay asahan mong pinatawad ka na ng Diyos* at biglang nawala ang angel na aking kausap at ang binanguit na taong iyaon na aking pagkukumpisalan ay ikao at dili iba marahil na sugo ring nang Maykapal, upang pahintulutan Niyang ako'y umakyat sa kaloalhatian ng̃ lang̃it.

Pagkaraan ng̃ mg̃a salaysay na ito'y nawala ang aking kausap at nang aking pinaghahanap, ako'y nagsising.

Ako pala'y nang̃ang̃arap lamang.

Ang hitsó

Isang ugaling hanga ngayon ay taglay ng mga tagarito sa atin ang ipanalubong sa mga panauhin ang ngátaing *hitso*.

Ang lahat ng bagay ay maáaring malimutan; datapwa't ang alay na ito na pinagkagawian na lalonglalo na sa mga lalawigan ay tunay na hindi nakakalingantan, at naguiguing catungkulan na halos, ang maghanda, at gumamit na man, lubha pa't kung ang magaalay ay isang binibini.

Dahil sa bagay na itó'y pinag-ukulan ko tuloy ng isang pagkakaabala ang pagtunton kung bakit natuklás ang ta-

tlong bagay na pinaglahok at pinamagatang *hitso*.

Bakit ang *ikmo*, *bunga* at *apog* ay nagawáng pagsamasamahin, at nagagamit na pang-alay sa mğa pánauhin?

Itó ang hindi abutin nğ aking paghahakà at siya namang pinagpumilitang, kahit banaag ay matuklas ang sanhi, at sa matiyagang katatanong sa mğa palangğângâ, ay nahalaw ko ang ibubuhay ngayon; nğuni't totoo kaya ang sinalita sa akin?

Sa ano ma'y tahoin natin.

Isang hapon sa nais kong sumagap nğ malamig na simoy na nakaaanya sa mğa naaalinsangğanan, ay nilisan kong sumandali ang lubhang maraming gáwâin at tinungğong sumandali ang kalapit na nayon nğ Pasay, na siyang nababalitang may malalawak na «ikmuhan.»

Dalawang bagay ang nais kong maganap sa isang kilos, at ito nğa'y ang makasagap nğ malamig na simoy at

mapanood naman ang maayos napagkakatanim ng̃ halamang «ikmo,» na, halos maituturing ayon sa kabalitaan, na ang bayang iyaon ay siyang sinisibulan ng̃ pinakabuting «ikmo» na pinagkakabalahan kong alamin; ng̃uni't di lamang iyaon ang nápalâ ng̃ aking paglilibáng at hindi ko man kinukusà ay nakaulinig ako ng isang nakalalaguim na pag-aawit na nagbubuhat sa isang masukal na bulaos na nákakalung̃an ng̃ makapal na gubat ng̃ «ikmo.»

Tumiguil akong sandali at pinalad namang masapol buhat sa simula ang talaytay ng̃ *kundimang* ganitó ang hanay:

Malasin guiliw ko ang daloy ng̃ tubig
na nagki-kinang̃an sa galaw ng batis,
malasin ang bula sa pamimilansik
at iyong itulad
sa iyong pagliñgap,
at kung yaon ng̃a ang siyang kawang̃is
daglíng kamataya'y aking masasapit.

Gayon din masdan mong napa iitaas
ang maputing asóng naglalakbay ulap,
siyá't pang̃anorin iisa sa malas;
yaon ba'y kawang̃is
ng̃ iyong pag-ibig?
Kung tunay na gayon, akin ng̃ talastas
na ang pag-ibig mo'y madaling mang̃upas.

Ang paro't parito ng̃ simoy ng̃ hang̃in,
nakapagdudulot ng̃ lamig at aliw
datapwa't kung gayon ang iyong pag-guiliw,
ay lubos katulad
ng̃ isang pag-hamak
at wala na akong hihintáy hintaying
matapat sumintang hantung̃an ng̃ daing.

Lubos akong nasiyahan sa kataong iyaon, at ng̃ matapos ang mapang̃law na pag-aawit ay pinapaglakbay ko ang isipan sa kalawakan ng̃ mg̃a hiwaga, hinahalaw doón sa tanang malik-matà, ang isang kagandahang mapag-uukulan ng̃ matimyas na ting̃ig na aking nápakingán.

Pagkalipas ng̃ ilang sandali, ay sumatitig ko na naman ang nagdidilim na "ikmuhan" at nanariwàng muli ang sanhing ikinapatung̃o ko roon, ang dati ring nais na matalos ang pinagbuhatan ng̃ paggamit at pakikinabang sa isang halamang sakdal hang̃alay, na gaya ng̃ «ikmo»; sa di kawasa ay lumapit sa akin at malugod na bumati ang isang matandâ, na tila tunay na kakilala kasabay ng̃ malugod na anyayang magtuloy sa kalooban ng̃ kanilang bakuran.

Nang unang bugso, ay sumagui sa aking loob ang isang malaking alinlang̃an; ng̃uni't dagling napawi at nanagumpay ang mapiling amuki na ako'y magtuloy.

Pagdating namin sa loob ng̃ halamanan ay dinatnang nakaluklok sa isang papag-papagan ang isang binibining nápakahinhín ang anyo, na marahil ay siyang pinangalingan ng̃ mapanglaw na pag-aawit na aking kinȃhang̃âan.

Matalagháy ang kabuuan ng̃ kanyang

maamong mukhâ; malamlam ang titig kayumanguing kaligatan ang kulay, mahayap ang ilong at nakabibihag ang maramot na ngiting nanasnaw sa kanyang guinumamelang labi.

Isang sulyap na panakáw at pagdaka'y binawi ang biglang tumudlâ sa aking puso at ng mga sandaling yaon ay kanyang binihag.

Tumalilis na biglang tinungo ang halamanan pagkakita sa akin at pagkua'y pumitas ng ilang dahong «ikmo.»

Di naglao't bumalik sa aming kinaroroonan, muling lumuklok at mabihasang pinagpilas ang mga dahong taglay at pinirot na guinawang «hitso.»

Di ko sinawaang panoorin ang mahayap na mga daliri at tunay kong ki nahangaan, ang kainamang tumangap ng panauhin, na, baga mang di lubhang kilala, ay pinagkaabalahang kawangis ng isang lalong matalik na kaibigan; sa biglang sabi ang kaugaliang mag-alay ng «hitso» ay kanyang tinupad; nguni't hindi

ako marunong n͠gumang͠à; at sa nais kong mapaunlakan ang kanyang pagkaka-ala-ala, ay kumuha ako ng͠ kanyang malugod na iniaalay, kasabay ng͠ isang maguiliw na usisà sa matandâ na kung bakit nátuklás, na ang bun͠ga, iyaong mapakla at walang saysay na bun͠gang kahoy na di nagtamo ng͠ ano mang pamagat, at ang «ikmo» na lubhang mahanglay, ay kung mapalahok sa nakapapasong «apog» ay napag-ayaw, at ayon sa naguing hilig na kinaguisnan ay siyang naguing panalubong panauhin.

Nang una, ay inakalà kong ang pagusisà ay naaksayá at di ko batid na ang itutugon sa akin ay lubhang mapakinabang at mandi'y mapaniniwalaang iyaon ngâ marahil ang pinagbuhatan ng͠ «viciong» n͠gumang͠à.

Isang ganap na kasáysayan ang kaniyang sinalitâ na uulitin ko n͠gayon ayon sa nalabi sa aking ala-ala:

Anya'y nang mg͠a unang dako, na ang pagn͠gang͠à ay hindi pa kilala; ang hala-

mang *ikmo*, ay lubhang gumugubat, at sampuong nañgaglaboy na hayop sa kaparangan, ay hindi magtamong pakinabang sa halamang tinutukoy.

Bakit kaya siya pinasibol kung walang kapakinabangan?

Maraming pagsusumikap ang guinawa, upang huag ng muling sumibol, datapua't isang halamang hindi maagad ng maglilináng pagkapalibhasa'y walang pakinabang at isang himutók na inulit ng mga nahuhuli ang sa kanya'y iguinawad ng mga nauna sa atin.

«*Halamang walang pakinabang, kailan ma'y di mamamatay*» at ang himutok na tinukoy ay naguing sumpang iniukol ng mga nahuhuli sa ano mang bagay na walang maidulot na kapakinabangan.

Isa pang halamang lubhang nanghahaguay na may masagananang bunga, ang hindi rin pakinabangan at siya namang pinag-uukyabitan ng halamang «ikmo».

Sa kasaganaan ng bunga ng halamang ito

na walang mápaggamitan, ay hindi pinagkalooban ng̃ ano mang pang̃alang pagkákakilanlán, gaya ng̃ sa ibang bung̃ang kahoy, yamang hindi rin lamang siya nagagamit, at nang̃asyahan na ang nang̃a una sa atin na pamagatan siya ng̃ pang̃alang: *Bunga*.

Ang lahat ng̃ nakilalang halamang bumubung̃a at nag-dudulot sa mg̃a tao ng̃ ano mang pakinabang, ay nagtamo ng̃ pang̃alawang pang̃alang ó pinakasaguisag na pagkakakilanlan; datapwa,t ang halamang "bung̃a" ay siyang napakatang̃i na hindi nagtamo ng̃ biyaya mabinyagan, at ang kanyang puno ay pinamagatan na lamang ng̃ "bung̃a"

Lubhang maraming salin-saling kaugalian ang yumaon—ang idinugtong ng̃ matanda—ang mg̃a bagong sibul na batbat ng̃ katalinuhan, ay di nang̃asiyahang siya'y panoorin na lamang at gamiting palamuti sa mg̃a kaparang̃an, hindi nayag na siya'y hindi magamit, at lahat ng̃ sikap ay guinugol upang maangkapán

ng̃ ikapakikinabang sa kaniya; ng̃uni't ang kanyang tingting̃ing puno ay hindi maagpang sa ano mang paggamitan dahil sa napakarupok, datapwa't isang kataon, (yamang ng̃inang̃anlan kataon ang mg̃a bagay na nangyayari ng̃ hindi kinukusà, baga mang ang lahat ng̃ bagay ay nakatakda, na talagang mangyayari) ay isang tanghali umano na ang isang taong hindi pa nakasasapit sa mg̃a lupalop na yaon at hindi pa nakakikilala sa dalawang halamang ating ibinubuhay (ang *ikmo* at *bunga*,) ay sinumpong ng̃ pagkadayukdok at walang malamang suling̃an ng̃ katutuklasan ng̃ ipagpapatid gutom.

Tinamâan ng̃ kanyang malas ang puno ng̃ halamang hitik na hitik ng̃ mapupulang anaki'y hinog na bung̃a, at sa paniwalang makapagdudulot sa kanyang kagutuman ng̃ malinamnam na pagkain, ay dagling pumitas at linasa ang pinakalamán; subali't tang̃i sa isang matigas at mapakláng nakapaglalaway, ay

walâ siyang nalasap; bagama'y binayaan na sa kanyang bibig yamang lubhang nanunuyo ang kanyang lalamunan at iyao'y nakapananariwà.

Sa malaking kagutuman ng̃ abang nápaligáw na yaon ng̃ landasin, ay lumabnot ng̃ ilang dahon ng̃ *ikmo* na nagsusumawang lumingkis sa puno ng̃ *bunga*, ng̃inatâ rin at ninamnam ang mahang̃lay na dahon ng̃ *ikmo*, ng̃uni't hindi tang̃apin ng̃ kanyang sikmara at ang laway niya ay lubhang kumakatay; subali't ang hindi kinukusang pagkakahalo ng̃ *ikmo* sa *bunga*, ay nagkatalo at ang pakla at ang hang̃lay ay nakaayaw at nalasap niya ang isang panglibang na ng̃ataing nakapagpapasariwa ng̃ lalamunan. Sa di kawasa ay dumating siya sa isang bahay at sa masidhing hang̃ad na makakain kahit na anó, ay tinikman ang isang bagay na maputing nasa isang muntiting pasu-pasuan sa ibabaw ng̃ bintanà; ang maputing kanyang tinik-

man, ay *apog* na ipinangguguhit ng̃ may bahay sa mg̃a panakot ng̃ halaman.

Hindi niya sinasadya ang pagkakahalo halo ng̃ tatlong bagay na hindi kilala; ng̃uni't wari'y pinagtiyap ó itinuro sa kanya ng̃ pang̃ang̃ailang̃an ang isang ng̃atâing panglibang sa gutom.

Tinaglay niya hangang bayan ang tatlong bagay na kanyang nátuklás at ipinagparang̃alan sa mg̃a dinatnan.

—Aanhin mo iyan?—ang usisà ng̃ kanyang mg̃a kasama sa bahay.

—Ah!—ang tugon kung nalalaman ninyo ang kapakinabang̃an ng̃ tatlong ito kung magkahalo—at ipinakitang muli ang *ikmo bunga* at *apog*,—ay walang salang di ninyo pakamamahalin.

—Anong pakinabang ang maidudulot ng̃ tatlong bagay na iyan?

Bilang tugon ay naglahok at inialay na pinatikmán sa mg̃a kasangbahay.

Labis daw na napahang̃à ang mg̃a dinulutan sa pagkakalasap ng̃ isang ma-

bisang pampasariwa ng̃ lalamunan, at buhat na noo'y pinasimulan na ang pagpapatikim sa bawa't dumating ng kasambahay, hangang sa naguing kaugaliang ipanalubong sa panauhin ang *hitso*.

Ang salitang paglahukin ay itinutumbas nila sa salitang *pahitso*, at hanga ng̃ayon ang mg̃a panday ng̃ pilak ay tinataglay pa, ang salitang *pahitso* sa paglalahok ng̃ guinto.

Sa pamamag–itan ng̃ salinsaling kaugalián ay binawas na ang salitang PA, sa *hitso* yamang yaon ay pangdugtong pang̃ung̃usap ng̃a lamang.

Pagkatapos ng̃ malawig na salaysay ng̃ matanda ay tinikman ko kapagdaka ang inaalay sa akin ng̃ binibini at doon ko napagsiyá na tunay ng̃ang nakalilibang at nakapananariwa ng̃ lalamunan, at kung mahirati na sa pagng̃atâ niyaon ay naipampapawi na raw ng̃ uhaw at gutom, ang pinagpalang *hitso*.

Sa lahat ng̃ iyaon, at sa pang̃ang̃a-

nib kong ako'y kayamutan ay napaalam na, at nangakong muling babalik.

Samantalang binabagtas ko ang ikmuhan ay muli kong naulinig ang mapanglaw na pag-aawit na bumihag sa aking puso.

Sino kaya ang pinag-uukulan niya ng mga panambitang iyaon?

Siya kaya'y may katipang tumatakuil sa mga ipinangako?

Ito ang bumabagabag sa aking sarili nang papauwi na sa bahay at siyang umaanyayang muli siyang sadyain; nguni't lubos na nagpasakit ang mabisang panibugho sa kanyang pinag-uukulan at siyang sanhi ng di ko na muling idinalaw.

Oh! sabay kong natuklas ang pag-ibig at ang HITSO.

HIMIG NG̃ PIGHATI [1]

Hinihiling sa aking
kasayaha'y tulain,

Saan man ibaling yaring pag-iisip
nákikita'y luhà at mg̃a pasakit
kahit sa sariling buhay na tahimik
gayon din sa Bayang pinakaiibig
ay walang lumual sa kudyaping ting̃ig
liban na sa lungkót at mg̃a lig̃alig.

Sa Bayan ang malas kung aking itanaw
ang nang̃akikita'y pawang kapang̃lawan,
magkabi-kabila'y ang pag-íiring̃an
na inihahasik ng̃ buhíng makamkám

---

(1) Tuláng binikás ng̃ magandang binibining Natalia Buencamino sa "veladang" idinaos sa, "INSTITUTO DE MUJERES," niyong ika 23 ng̃ Diciembre ng̃ taong 1908.

at nañgagnanais tanghali't igalang
kahit na mahamak ang sariling Bayan.

Sa kabila noon ay bilang pamana
na kanilang alay sa Bayan at Ina,
ay ang pang-aapí at pag-alimura;
ang gayó'y kung aking mapag ala-ala
tinis ng kudyapi ay ngáñgapa-ngapa
at ayaw magbigáy ng lugod at sayá.

At paghamak lamang, pagsumpa't pag-ayop
daing ng hinagpís ang itinitibók
nalilimot tuloy ang ugaling bantog
na mahinhi't wagás ng lahing Tagalog,
dahil sa iilang asal na sumalot
ng sariling yaman hindi man inimpók.

Ano kayâ ngayon ang aking gágawín
sa iyong napitang ako'y paawitin
guinaganáp ko man ng boong pag-guiliw
ay ang lumuluwal na tinis ay daing
at hindi pumulas ang mithi mong hiling.......
kasayaha'y nanaw sa aking damdamin.

Pagtamanan mo na ang taghóy ng̃ puso
kahít napípigtâ sa luhang tumulo,
pagka't ang ligaya ay hindi makurong
kusang magwawagui sa madlang siphayo,
na nang̃ing̃ibabaw sa puring nag-laho,
sa puring salantáng, lugami at hapo

Nakasunod kaya sa hing̃i mo't pita
ang anák na busóng sabík sa ligaya?
Hindi man nasiyahan sapagka't di kaya
ang dalitіng ng̃ayon ang iyong ligaya
ay lubos tangapin ng̃ boong pag sinta:
HIMIG NG PIGHATING" larawan ng dusa....

Ang Tubó

Ang mĝa alamat kung minsan ay tunay na salat sa katotohanan; datapuwa't lubhang kailanĝang buhayin ang mĝa salinsaling balità yamang ang karamihan nĝ ating pinaniniwalaan ay badhâ niyaon, at nĝ mĝa pangyayari; kaya't ang sasalaysayin nĝayon ay tunay na hindi ko na malaman kung saan ko narinĝig ó kung sa aling kasaysayan ko nabasa bagamang sariwang sariwa sa aking aláala ang pagkakapangyayari.

Katanghalian daw noon nĝ buan nĝ Marzo, mainit na lubha ang daloy nĝ mĝa sinag nĝ araw, kaya't ang kaalinsanĝanan, ay di magpatiwasay sa madlâ, lalong lalo na doon sa mĝa pangkating pinag-uusig nĝ mĝa batas, doon sa na-

ngabubuhay sa pamamag-itan ng pawis ng iba at walang bilang himpilan kungdi ang madadawag at masukal na yungib sa kaparangan; doon sa lupalop na pangublihan man ay wala, at paubayang pinasasaksihan sa tumutunghay na langit ang tanang kabuhungan kanilang lagui nang ikinaaaliw.

Sa panig ng sansinukob na pinang yarihan ng buhay na ito, ay wala niyaong mayayabong na halamang karaniwang sumibol sa mga kabundukan, na nagkakandili sa tanang magnais na sa kanya'y manganlong, doo'y wala nga, iyaong malalabay na sangá ng nangaglalakihang punong kahoy na naggagawad sa madlâ ng malalamig na lilim kung katanghalian, at tangi sa ilang halamang gumugubat na kawangki ng palasan ay wala ng iba pang sumisibol. Ang halamang ito'y mabulo ang pinakakatawan matatalim at nakasusugat ang kanyang mga dahon, at walang munti mang maituturing na pakinabang sa kanyá; ang

sino mang mapasagui, ay dumadanas nḡ isang di magpatahimik na kakatihán kawangki nḡ tinatawag nating NALILIPA.

Umano'y sa mḡa kadawagang iyaón nanḡunḡublí ang mḡa may malalaking sagutin sa pamahalaan, pagka't doo'y hindi nakasasapit ang lalong masigasig na kagawad. Apat kataong nagkaisá nḡ ugali, at nanḡasawing mamuhay sa pamamag-itan nḡ panghaharang, ang kasalukuyang tumatalaktak sa matutulis at nakakapasong batong maliliit na nanḡagsambulat sa mḡa landasin; ang mainit na simoy nḡ katanghalian ay tumutupok sa kanilang mḡa noó at nagparamdam nḡ malaking kauhawan; datapwa't ang kanugnog na yaon nḡ mḡa lupalop na di sinasapit nḡ may matahimik na kabuhayan, ay di sinibulan nḡ tubig; doo'y walang mḡa bukal, walang batisan, at walang ano mang pampawing uhaw na matutuklas; kaya't ang pagnḡanḡalit ay siyang pinagbubuntuhan,

kaayaw ng̃ pakikiayon, yamang wala namang ibang magawâ.

Sa di kawasa'y nakásalubong sila ng̃ isang matandang lalaki na sa kanyang anyo, ay tila may isang malaking katang̃ian at mandi'y umaanyayang siya'y pakagalang̃in, datapwa't ang sibul na marung̃is na budhing taglay ng̃ apat na tinutugaygayan natin, ay siyang nanaig, at inakalang paglibang̃ang uruyin ang kagalang-galang na matandâ.

Ang isá sa kanilá ay siyang unang umaglahi.

—Matandang hukluban, saan ka paroroon sa ganitong kainitan?—ang pangunang tanong.

—Ang dugo nito ang ating inumin—ang saad ng̃ pang̃alawa.—Kasabay nang bunot ng̃ itak sa sukbitan na biglang iniyambâ.

—Antabayanan muna nating siya'y tumugon, bago ganapin ang nais—ang saló ng̃ pang̃atló.

—Magsalita ka—ang paklí ng̃ pang-apat.

—Aking hinahanap—anang matanda—ang panig na aking tinutuklasan ng̃ pampawing uhaw.

Sa tuwing hapon—ang dugtong—kung sumasapit ang ikatlong oras ay pinagkakalooban ako ng̃ Makapangyarihan na makásimsím ng̃ pampawing uhaw.

—At saan ka naman kukuha ng̃ maiinóm sa kadawagang ito, na kinaigahan ng̃ tubig at kinaitan ng̃ kanyang balong?

—Tingnan natin at tila ito ang makapag-aalay ng̃ ating kailang̃ang di matuklas—ang anás ng̃ isá sa kanyang kasama.

—Kung ang pagkakatiwala sa kanya'y ating ilalagáy ay matitirá tayo sa isang kabiguan—ang paang̃íl na tugón.

—Narito—anang matandâ—ang lagui kong iniinom kung dumarating ang oras na aking sinambit.

—Dito'y walang batisan...

—Hindi ko kailang̃an ang makikiñáng

na daloy nğ batis, upang ipamawi ng kauhawan; sa aki'y sukat ang mğa halamang inyong namamalas, pagka't sa kanya'y nánanamnam ko ang matamís at masaganang katás, sa mğa oras na ang Sumakop sa tanán, ay nagsabing «AKO'Y NAUUHAW,» sa kanyáng Pitóng Wikà, bago naglakbay sa kalowalhatian nğ Langit at tinalikdán ang pagkatáo.

—Tila ito'y may nais magpalaganap dito nğ mğa katâkatà niyaong mğa mapagsampalataya nğ kung anó anong kadayaan.

—Ang táong ito'y tila tayo ang paglalaruan—ang sabád nğ isá.

—May orasán ba kayong tagláy—ang malumanay na usisà nğ matandàng inaaglahi.

—Ang orasán namin ay anyo nğ araw na lumiliglig sa boong Tinakpan.

—¿Anó na kayang bahagui ang ating kinalalagyán?

—Tayo'y nasa ikatatló na nğ tanghali; yaong oras na inaantabayanan mo

upang numamnam ng̃ pinakananais na ming pampawing uhaw... Hayo ipakita mo sa amin ang pagsipsip ng̃ katás ng̃ halamang iyong sinambit at kapagka yao'y aglahi lamang ay kaawâ-awa ang iyong sasapitin.

Pagkaring̃ig ng̃ binigkás na ito ng̃ nagtatapangtapang̃an tulisan ay lumuhod pagdaka ang matanda at idinaing sa Lumikha ang kanyang kalagayan; at pagkaraos ng̃ pananalang̃in ay nagtuluyan bumakli ng̃ mg̃a halamanang naroon at pinang̃ós na sinipsip ang katás.

Pagkakita nito ng̃ mg̃a tulisan ay nang̃agsitulad sa matandâ at nakipang̃os naman; datapwa't ang kanilang nalang̃ap, ay ang di masaysay na hanglay at sa kadahilanang ito'y inasod ng̃ palo ang kagalanggalang na matandâ hangang sa nalugmok sa mg̃a nagkabalibaling sang̃a ng̃ halaman.

Sa gayóng kahabag habag na anyo'y nagturing:

—¡Oh mg̃a kulang palad! Darating ang

panahón na inyong pagsisisihan ang inasal na kaimbihan; págka't sa inyong panunumbalik sa puok na ito sakaling kayo'y magkapalad na tan̄glawan n̄g pananampalataya sa ating Mánanakop, ay inyong mapagkikitang ang bawa't tíl·n·sik n̄g mg̃a dugo ko ay sisibulan n̄g ganyan ding halamán; subali't ang bawa't dito'y tumubo, ay magdudulot sa katauhan n̄g isang malinamnam at matamis na katas, na siyang katutuklasan n̄g tanan, n̄g isang mabisang pampawing uhaw, pampatid gutom at sangkap sa ano mang kakailan̄ganin n̄g katauhan. Pinaslang ninyo ang isáng nahilig sa pagninilay n̄g mahalagang «PITONG WIKA» n̄g ating MANANAKOP, nawá'y siya ninyong laguing pakinaban̄gan.

*
* *

Nakaraan ang isang munting bahagui n̄g panahón, ang pagkakataon ay naguing tagapamag-itan upáng ang apat na buhóng ay muling mápabalík sa ka-

nilang pinagdausan ng̃ huling kalupitan at nang magunitâ nila ang̃ mg̃a hulíng binikás ng̃ napang̃anyayang matandáng kanilang inumog, ay dumanas silá ng̃ isáng pagnanais na alamin kung tunay ng̃â ang kaniyang mg̃a huling panambitan, at di nalaunan, ay su-matitig nilá ang mayayabong na halamang nagsisupling na pawang malulusog, matatabâ at lubhang mayabong, at siláng lahát ay dí nakapiguil ng̃ gayong bigkás:

¡Tumubo!... Naganap ang kanyang huling tagubilín.

At sabay na nang̃agsibaklí ng̃ naturang halaman at kanilang pinang̃ós.

Isáng malinamnám at matamís na katás ang kanilang nálasap, at paulit-ulit na binigkás na-matamís ang *tubo*, na siyang kaipala'y sumapit sa ating kapanahunan at ang salitàng iyaon na niyaong una'y pinalalawig upang ang maguing kahulugan, ay *supling*, ng̃ayo'y biglâ na kung bigkasín at nakikilala sa pang̃alang tubó.

Bilang pasasalamat ay isáng mataós

ña dalañgin ang kaniláng pinailanláng sa kalawakan ng hiwagà at isáng matamís na pag-aawit ang kanilang naulinig na ganitó ang badhâ:

"Ano kayâ yaong tinamâang malas
na nañgiñgibabaw sa tanang liwanag
nagtaboy na bigla't humawi sa ulap
na pinaglagusan ñg ningning at sinag
at umaanyayang lubusang magalák
yaring abang pusong sinupil ñg hirap?"

"Siya kayâ yaong maningning na Ilaw
na pumapatnugot sa Sangkatauhan,
panañglaw sa gabí ñg nadidiliman
at sa may pighati'y pang-aliw na tunay
Badhang taga-turo ñg iisang daan
sa mña alagad na nañgaliligaw?"

"Oh kulang na kulang yaring pañguñgusap
upang patunayan nakikitang sinag,
ayo't nagniningning, anaki'y busilak
sa ibabaw niyaong buntón buntóng ulap,
ayó't bawa't anyo ay isang pagliyag
ang isinasaboy sa puso ñg lahat."

"Siya yaong Pusong Kamahal mahalan
na ngayon ay ating kinaháhangâan
Siya ang dinusta at pinakapaslang
ng sibat ng sala ng Sangkatauhan,
Siya ri't di iba ang kaguinhawahan
at tunay na alíw ng may kalumbayan."

Dagli silang nagtindig at pinaghanap ang pinagbubuhatan ng gayong kawiliwiling pag-aawit, at nang kanilang makita'y lubos napahangà pagka't dili iba kundi ang kaawâawang matandang kanilang pinaslang na bigláng nawalâ sa kasukalan ng gubat.

Ito ngâ kayâ ang sanhing pinagbuhatan ng halamang tubó?....

Pan̄garap

(Sa laguing pinagalayan ng mga katha ko.)

I

Sa galaw ng̃ tubig;
gayon din sa himig
na pabalik-balik
sa lalim, at batong pinag saglit-saglit,
doo'y namamasid
ng̃ abang pag-big
ang kagandahan mo sa linaw ng̃ batis.

II

Ang itim mong buhok
lugay na nag-sabog
sa maputing batok,
ay siyang anag-ag sa batisa't ilog
sa dakong pag-lubog
ng̃ araw sa laot
kung makaliglig na sa boong Sinukod.

III

At sa pañgañgarap
nğ sariling hagap,
aking nåmamalas
ang iyong larawang sipian nğ DILAG.
Ampunan nğ lahat
na mğa bulaklak
na níyuyurakan sa mğa paglakad.

IV

Sa palad na abâ
kung guinugunitâ
ang pagdaralitâ
ay namamalas kong ikaw ay may awàng
iniáapulà
sa agos nğ luhà
nğ lunós kong buhay at pusong mahinà.

V

Nğuni't... ¡Pagkasawi!...
Ang abang ibinudhi'y
hindi namalagui,
Dagling binagabag, at ang pag mumuni'y

kumalag sa tali,
at itiniwali
ang aba kong palad na inilugami.

VI

Bigláng nasiwalat
dini sa hinagap
at ipinamalas
Ang iyong larawang may hinampong ingat
na nagtutulak
sa aba kong palad
at sa lantang pusong napapawakawak.

Wakás.

Palatuntunan.